

Mikael Kosk

Mikael Kosk är journalist och redaktör för Ekonomiska samfundets tidskrift. Kosk har bland annat verkat vid Hufvudstadsbladet som kultur- och debattredaktör, samt ledarskribent med fokus på ekonomiska frågor.

Det är teknologin, inte frihandeln som far i väg med jobben

Valet av Donald Trump till president i USA lyfte fram den amerikanska medelklassens oro över stagnerade löner, osäkerhet och ojämlikhet. Protektionism är inte lösningen på problemen, men oron bland dem som inte hör till vinnarna i den globala handeln och de teknologiska omställningarna måste tas på allvar.

Då närmare sex miljoner arbetstillfällen gått förlorade inom tillverkningsindustrin i USA under 2000-talets första decennium har den amerikanska arbetaren ifrågasatt nytan av den globala frihandeln. Konkurrensen med och importen från bland annat Kina har slagit ut den dyrare amerikanska arbetskraften, i synnerhet i tillverkningen av produkter med relativt lågt förädlingsvärde. De som kunnat omplacera sig får ofta lägre lön och större osäkerhet. Rörligheten på den amerikanska arbetsmarknaden har samtidigt minskat så att det är färre som rör sig mellan delstaterna i jakt på ett nytt jobb.

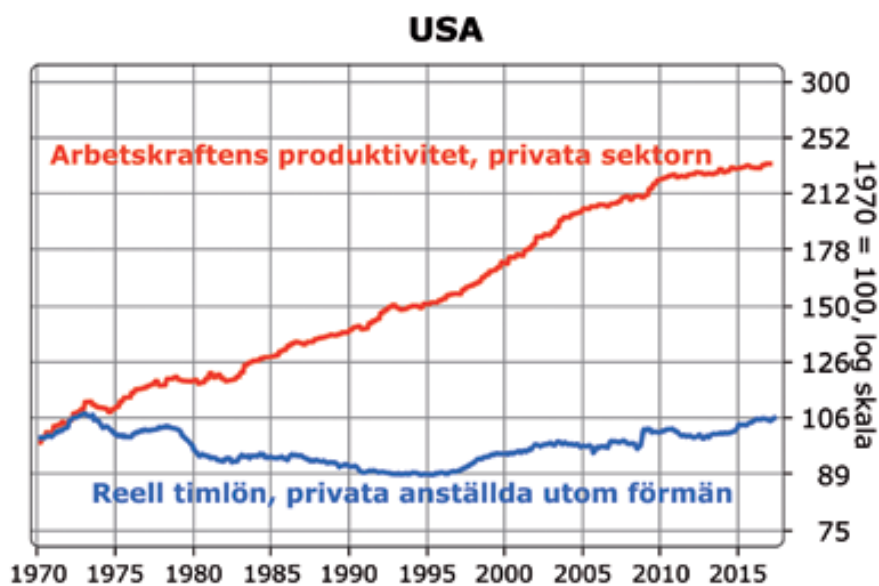
De friställda har stött på en brist på stöd för att söka ny utbildning och nya arbets-

möjligheter. USA och Storbritannien hör till de länder som gjort för litet för att hjälpa dem som förlorat sina jobb på grund av de teknologiska förändringarna och importen från framväxande ekonomier såsom Kina. Av alla OECD-länder lägger USA ner minst offentliga medel, knappt 0,3 procent av bnp, på en aktiv arbetsmarknadspolitik såsom arbetsförmedling, arbetslöshetsförsäkringar, omskolningsprogram och sysselsättningsstöd ¹⁾. I de delar av Europa där välfärdssystemen är mer generösa har en svag tillväxt och trög rörlighet på arbetsmarknaden fött grupper av människor som har svårt att komma in i arbetslivet på nytt.

En tro på att det ska gå att skydda inhemska arbetstillfällen genom att strypa det fria flödet av varor, tjänster, kapital och människor var en bidragande orsak till att Donald Trump valdes till president i USA och att britterna med en knapp majoritet av väljarna röstade för utträde ur Europeiska unionen. I presidentvalskampanjen i USA ifrågasatte både republikanen Trump och den demokratiska motkandidaten Hillary Clinton stilla-

havsområdets frihandelsavtal TPP, vilket Trump som en av sina första åtgärder som nyvald president sade upp. Clintons motkandidat i demokraternas primärval, Bernie Sanders, talade om frihandelsavtalen som en katastrof för amerikanska arbetare. Förhandlingarna om TTIP, frihandelsavtalet mellan EU och USA, har gått i stå och det är inte inom synhåll att de återupptas. USA, Mexiko och Kanada har kommit fram till att omförhandla det nordamerikanska frihandelsavtalet Nafta.

Under toppmötet i Hamburg i juli 2017 enades G 20-länderna om att stå emot protektionism, men det betyder inte att vägen skulle vara öppen för olika frihandelsavtal. Dessa avtal är kontroversiella eftersom de inte innehåller regler bara för utbyte av varor och tjänster, utan också olika produktstandarder och normer för konsument- och miljöskydd, samt så kallade kulturella undantag. Det mest omstridda elementet är skiljeförfarandet för att lösa tvister mellan investerare och stater, där en modell med privata skiljedomstolar anses ställa sig ovanför den demokratiskt förankrade rättsordningen.

Källa: Macrobond, Bureau of labour statistics

Frihandeln lägger inte ned jobben

Kuggfrågan är om det är frihandeln som är boken i dramat med ökad arbetslöshet och ojämlikhet, såsom en populistisk och nationalistiskt färgad politik vill göra gällande. Det är klart att konkurrens med importerade produkter sätter press på den inhemska industrin i alla länder, men det är bara i begränsad utsträckning bortfallet av industrijobb kan förklaras av frihandel och global konkurrens. Kring en femtedel av förlusten av arbetstillfällen i USA kan ses som en direkt följd av konkurrensen med Kina, enligt en omstridd undersökning vid MIT ²⁾. En betydande del av bortfallet kompenseras av en ökning av arbetstillfällena inom exportinriktade branscher, som i sin tur drar nytta av att tullar, importkvoter, statliga subventioner till inhemsk produktion och andra handelshinder avlägsnats eller åtminstone reducerats.

Importrestriktioner gagnar inte dem som tjänar sitt levebröd av att producera varor och leverera tjänster, annat än som ett kortsiktigt skydd mot konkurrens, eller som ett skydd av sektorer där självförsörjningen är särskilt betydelsefull. Den efterfrågan som driver på importen är densamma som ökar efterfrågan i allmänhet och som skapar nya arbetstillfällen. I proportion till sin inkomst använder låg- och medelinkomsttagare mera pengar än höginkomsttagare på att köpa importerade varor. Enligt en undersökning

gjord vid Columbia University skulle människor med goda inkomster förlora 28 procent av sin köpkraft om gränserna stängdes för handel, medan den fattigaste decilen av konsumenterna skulle förlora 63 procent av köpkraften ³⁾.

Det är också svårt eller omöjligt att skilja åt vad som producerats i vilket land, eftersom en slutprodukt som exporteras från Kina till USA innehåller komponenter som tillverkats i tredje länder, såsom USA. Det är inte heller utbyte mellan länder, utan inom och mellan multinationella bolag som är en dominerande form av internationell handel.

Det är en allmän trend att exportföretag är mer produktiva och innovativa, och betalar högre löner, än de företag som inte söker sig till exportmarknaden. Konkurrensen mellan inhemsk industri och importmarknad är en sporre för att öka satsningarna på forskning och utveckling. Räknet i antalet arbetstillfällen räcker det visserligen inte alltid till för att kompensera för bortfallet av jobb i de industrigrenar som blir utkonkurrerade på grund av kostnadsnivå eller teknologiska förändringar.

Den främsta orsaken till att jobben försvunnit inom tillverkningsindustrin är de tekniska förändringarna, inte den internationella handeln. Automatisering, digitalisering och ökad produktivitet har gjort flera slags manuella jobb överflödiga. Den amerikanska industrin tillverkar pro-

duktur till ett över 20 procent högre värde i dag än 2009 med i stort sett samma arbetsstyrka ⁴⁾. Ökad protektionism kan inte vara ett svar på omställningar som i grunden handlar om tekniska förändringar och en enorm expansion av information och idéer som de mest grundläggande resurserna.

Lönen har stagnerat men produktiviteten ökat

Det finns trots allt skäliga orsaker till den amerikanska arbetar- och medelklassens missnöje, vilket Robert B. Reich, tidigare arbetsmarknadsminister i USA, skriver om i boken *Saving Capitalism. For the Many, not the Few* ⁵⁾.

Från 1978 till 2013 steg den genomsnittliga arbetarlönen med enbart 10,2 procent. 2014 var medellönen i USA kring 20,5 dollar i timmen, inom industriarbetet cirka 26 dollar i timmen, vilket med en köpkraftskorrigering ger en aning mindre i handen än vad ett motsvarande jobb hade gett 1973. Från 1970 fram till i dag har de personliga arbetslönernas andel av bruttonationalprodukten sjunkit med cirka tio procentenheter, från drygt 50 till drygt 40 procent. Från efterkrigstiden fram till början av 1970-talet steg lönerna i takt med att produktiviteten ökade, men sedan började de gå olika vägar. Lönerna har stått och stampat på stället medan produktiviteten stigit med cirka 65 procent sedan slutet av 1970-talet.

Lägre utbildade män hade i mitten av 1960-talet en lön som motsvarade 80 procent av lönen för de med utbildning på collegenivå fick, medan de lägre utbildade i mitten av 2010-talet fick bara 60 procent av den högre utbildades lön. ⁶⁾

”Ökad protektionism kan inte vara ett svar på omställningar som i grunden handlar om tekniska förändringar och en enorm expansion av information och idéer som de mest grundläggande resurserna.”

En relativt liten reell ökning av löneinkomsterna förenar arbetarna och medelklassen i Amerika, Europa och Japan. Tankesmedjan McKinsey Global Institute räknar att realinkomsterna i två tredjedelar av hushållen i 25 utvecklade ekonomier höll sig på samma nivå eller sjönk under en tioårsperiod från 2005 till 2014 ⁷⁾. Skillnaderna mellan olika länder och olika slags uträkningar är dock betydande. Enligt Eurostats och OECD:s beräkningar har den totala ökningen av arbets-

kraftskostnaderna varit drygt 20 procent i Finland efter åren före finanskrisen och i Tyskland knappt 20 procent under motsvarande tid ⁸⁾. En låg inflation har garanterat att även små löneökningar gett en ökning av realinkomsten i flertalet av EU-länderna.

I USA har en genomsnittlig vd-lön stigit med närmare tusen procent under tiden från 1970-talet fram till i dag. Tidigare var en vd-lön i genomsnitt tjugo gånger högre än medianlönen på verkstadsgolvet, i dag är den i bästa eller värsta fall rentav 300 gånger högre ⁹⁾. Samtidigt talas det i USA om "generation limbo", det vill säga unga

högutbildade vuxna som inte kommer någon vart i sina arbetskarriärer utan sitter fast i mindre kvalificerade arbeten med låg lön och föga inspirerande framtidsperspektiv. Arbetslösheten är inte i sig hög i USA – den har sjunkit under 5 procent – men segregeringen och polariseringen på arbetsmarknaden blir allt kraftigare, och allt större skaror står helt utanför den. Trots att USA statistiskt sett närmar sig full sysselsättning syns det inte i ett tryck på löneökningar, tvärtom har den genomsnittliga timlönen sjunkit marginellt de senaste åren.

De amerikanska löntagarnas tilltagande bolån

FOTO: PONDS

blev en utlösande faktor till finanskrisen. Även om skuldsättningen minskat en aning är skulderna i förhållande till den disponibla inkomsten ofta höga, både genom bolån och konsumtionskrediter.

Enastående välståndsökning

I ett världsomspännande perspektiv har den ekonomiska liberaliseringen och den globala handeln i det stora hela kunnat infria löften om att lyfta människor ur fattigdom, även om långt ifrån alla kunnat ta del av frukterna. Mellan 1988 och 2008 ökade realinkomsterna betydligt för två

tredjedelar av världens befolkning. Under tiden efter socialismens fall 1989 har världens bnp per capita ökat med mer än 160 procent. Det är en större allmän ökning av välståndet än under efterkrigstidens långa uppsving. Det har fått den brittiska ekonomen Douglas McWilliams att tala om de senaste 25 åren som den största händelsen i mänsklighetens historia.¹⁰⁾

Det har uppskattats att arbetskraften i världen fördubblats i absoluta tal mellan 1980 och 2000. Det är i utvecklingsländerna arbetskraften exploderat, genom folkökning, urbanisering och investeringar.¹¹⁾ Enligt en bedömning av Världsbanken är den snabbast växande gruppen den som tjänar mellan 4 och 13 dollar om dagen. Det är en inkomstnivå som är lägre än fattigdomsgränsen i USA, men löneökningen i utvecklingsländerna är i varje fall så stor att det kommer en gräns emot för att öka produktiviteten genom att flytta ut produktion från de utvecklade länderna till de framväxande länderna.

Över huvud taget har produktiviteten trendmässigt slutat öka, visserligen med betydande variationer mellan olika sektorer och länder. Det gör det svårt för både den etablerade medelklassen i de västliga ekonomierna och den framväxande medelklassen i de nyligen industrialiserade länderna att kännbart öka sina förvärvsinkomster. Däremot ökar löneskillnaderna mellan olika slags kompetenser, samtidigt som kapitalinkomsternas andel av nationalinkomsten ökar. Den franska ekonomen Thomas Pikettys omdiskuterade tes i boken *Kapitalet i tjugoförsta århundradet* är att ojämlikheten ökar av att avkastningen på kapital alltid tenderar att vara större än tillväxten i realekonomin i ett längre tidsperspektiv.¹²⁾

"De" tar inte "våra" jobb

Förutom frihandeln och konkurrensen med länder med lägre lönenivåer uppfattas immigrationen som ett hot av dem som är rädda för sina jobb. Tankefiguren är att "de" kommer och tar "våra" jobb och pressar samtidigt ner lönerna. Det hör till samma tankefigur att välfärdsstaten finns till för de infödda medborgarna medan de som kommer utifrån tär på resurserna. Oron för vad den fria rörligheten innebär för arbetsmarknaden var en av orsakerna till att britterna röstade för utträde ur EU i folkomröstningen 2016.

I verkligheten är sambandet inte så enkelt att invandrare ersätter infödda arbetstagare, vilket det brittiska magasinet *The Economist* skriver i ett brett upplagt reportage till försvar för globaliseringen (1-7.10.2016).

I själva verket påverkar arbetskraftsinvandringen inte de inföddas jobbutsikter eller lönenivå i någon större utsträckning, annat än i vissa sektorer som inte kräver större kvalifikationer. Studier som gjorts i USA och Storbritannien pekar på att det kan ha en positiv inverkan på produktivitet och lönenivå att det finns ett inflöde av arbetskraft. Immigranterna har i allmänhet inte samma utbildning och befinner sig inte i samma livsskede som de infödda som är rädda för konkurrens om arbetstillfällena. I Europa och Amerika kommer behovet av bland annat vårdare, köks- och serveringspersonal, transportpersonal och byggarbetare i varje fall att vara stort. Behovet kan inte fyllas av infödda arbetstagare ens genom att höja lönerna och det försvinner inte av den pågående robotiseringen och automatiseringen.

Ängsligheten gentemot den ekonomiska öppenheten och fria rörligheten av arbetskraft kan handla om en rädsla för att förlora i relativ social status. Motstånd mot både EU:s fria rörlighet och flyktingar från Syrien handlar kanske inte i första hand om löner och arbetstillfällen utan om ett uppfattat hot mot den etablerade sociala ordningen och kohesionen.

Risk för kraftig polarisering

När det är unga och välutbildade som emigrerar är problemet större för de avsändande än de mottagande länderna. Enligt beräkningar av IMF skulle inkomstklyftan mellan de rikare och de fattigare länderna i EU vara fem procentenheter mindre om de som flyttat från de östra delarna av Europa valt att stanna i sina hemländer och använt sina kompetenser där.¹³⁾

Demografin med en åldrande befolkning i Europa gör att efterfrågan på arbetskraft svårigen kan möta utbudet och att försörjningskvoten blir mycket ogynnsam åtminstone utan en ansevärd ökning av produktiviteten. Den europeiska demografin står i kontrast till en ung befolkning och stark befolkningstillväxt i Mellanöstern och Afrika. Det betyder att den globala arbetsmarknaden

kommer att vara turbulent med ett starkt migrationstryck. Det kommer knappast att finnas arbete åt alla inom den kraftigt expanderande arbetskraften i världen.

Det finns en överhängande risk för en kraftig polarisering mellan en relativt välbetald medelklass och en växande skara människor som antingen går utan jobb eller hankar sig fram med lågt betalda och tillfälliga arbeten. Inom loppet av några årtionden kommer någon form av basinkomst, som omstrukturerar den inkomstfördelning som sker genom löner, skatter och socialbidrag, sannolikt att prövas på många håll inom de utvecklade ekonomierna.

Kortsiktiga kapitalflöden kan vara skadliga

Kapitalets fria rörelse är en lika viktig grundpelare i frihandeln som varors, tjänsters och människors fria rörlighet. De globala kapitalflödena väcker trots allt inte lika starka känslor som de övriga fria rörligheterna, vilket kan bero på att kapitalet ter sig som en rätt abstrakt storhet som inte är synlig och handgriplig på samma sätt som produktionen. Finanskrisen och de återkommande skuldskriserna har visat vilken enorm inverkan finansiella flöden har.

Direkta utländska investeringar skapar arbetstillfällen och är en drivande kraft för innovationer i teknologi, affärsmodeller och marknadsföring. Även om utländska etableringar på kort sikt kan slå ut inhemsk produktion skapar de nya innovationer och nätverk som är till gagn också för att utveckla det inhemska näringslivet. Det är inte möjligt att göra en strikt åtskillnad mellan inhemsk och utländsk produktion, eller inhemskt och utländskt kapital.

Alla slags kapitalflöden genererar dock inte välstånd. IMF, som varit en av de starkaste förespråkarna för att kapitalet ska röra sig fritt över gränserna, har gjort undersökningar som visar hur kortsiktiga kapitalflöden orsakat bank- och valutakriser.¹⁴⁾

Finland tog smällen av dem efter avregleringen av kapitalmarknaden på 1980-talet. Irland är ett välkänt fall: ett relativt fattigt land förvandlades till en keltisk tiger bland annat av att amerikanska bolag fann den mest gynnsamma verksamhetsmiljön inom EU. Men det visade sig att

många av dem bara registrerade sig på Irland för att dra nytta av den låga företagsskatten och undvika beskattning av vinsterna. När de irländska bankerna samtidigt pumpade in stora summor på fastighetsspekulation uppstod en bubbla som sprack och som ledde till att landet måste räddas av IMF och EU, och att skattebetalarna fick bita i det sura äpplet för att rädda bankerna från den undergång de skulle ha gjort sig förtjänta av.

Irland är ett bra exempel också för att landet så väl lyckats återhämta sig. Under de senaste åren har Irlands ekonomi vuxit snabbast av euroländerna och arbetslösheten har pressats tillbaka till nivån före finanskrisen. Kryphålen som multinationella bolag kunnat utnyttja för att undgå att betala företagsskatt har täppts till. Om landet ramlat i några av globaliseringens fallgropar hör det samtidigt till de länder som dragit störst nytta av den. Irlands premiärminister Leo Varadkar säger i en intervju i Time (24.7.2017) att hans budskap till president Trump är att globaliseringen är till nytta för både Irland och USA.

Protektionism inte kan vara en lösning på den oroväckande uppdelningen i vinnare och förlorare i globaliseringen. Det är som The Economist skriver i sitt reportage: nyttan av globaliseringen är vitt spridd och ofta osedd, och således tas den alltför lätt som någonting givet. Michael Clemens vid Centre for Global Development hävdar att en så enkel sak som att öppna gänserna kunde göra världen dubbelt rikare.¹⁵⁾ Det är naturligtvis ett teoretiskt resonemang eftersom det finns många orsaker till att människor inte i första taget ska flytta till en annan del av världen för att lösa sina problem, men Clemens hypotetiska siffra visar i varje fall hur mycket potential det finns i gränsöverskridande handel och rörlighet. Ett stort problem är att oron bland dem som inte reser i en förstaklasskupé i globaliseringståget inte tagits på tillräckligt stort allvar. Alla måste få sin röst hörd och frukterna av den öppna ekonomin måste fördelas på ett rättvist och rimligt sätt i stället för att samlas i händerna på ett fåtal.

Fotnoter

- 1) OECD data / data.oecd.org
- 2) The rise of China and the future of US manufacturing, MIT 2014
- 3) Pablo D. Fajgelbaum, Amit K. Khandelwal: Measuring the Unequal Gains from Trade, Columbia University 2015.
- 4) Källa: Bureau of Economic Analysis.
- 5) Robert B. Reich: Saving Capitalism. For The Many, Not the Few. First Vintage Books 2015.
- 6) Källor: Economic Policy Institute, Bureau of Labor Statistics och Bureau of Economic Analysis.
- 7) Poorer than their parents? A new perspective on income inequality, McKinsey Global Institute 2016.
- 8) Se t.ex. Eurostat Statistics Explained, Hourly Labour Costs, 2016.
- 9) Se t.ex. www.marketwatch.com för statistik om vd-lönerna i USA.
- 10) D. Mc Williams, The Greatest Ever Economic Change, Gresham Lectures 13.9.2012.
- 11) R. Freeman, The New Global Labor Market, Focus, vol. 26, 2008.
- 12) Thomas Piketty. Kapitalet i tjugoförsta århundradet (Le Capital au XXIe siècle), Karneval förlag 2015.
- 13) Se Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe, IMF 2016, eller Emigration Slows Eastern Europe's Catch Up With the West, IMF Blog 2016.
- 14) Se t.ex. Dealing with large and volatile capital flows and the role of the IMF, IMF 2016.
- 15) A world of free movement would be \$78 trillion richer, The Economist 13.7.2017.